

Hauatähised

*Ungari vaprate sõjameeste surnukehad
lasti ilusa ungari kombe järgi matta,
pannes odad nende päitsisse
(Hét évszázad versei I: 273. Budapest, 1966),*

kirjutas tundmatu luuletaja Gyula kindlust kaitsvate sangarite võitlustest kõnelevas laulus. Sündmuste pealtnägijana pidas Gyula Nimetu 1560. aastate alguses tähtsaks mainida, isegi rõhutada: langenud piirikindluse sangaritele anti viimast austusavaldust “ungari kombel”, seega mingi vana kombe kohaselt. Tinódi Lantos Sebestyén on kirjutanud 1553. aastal oma “Kroonikalaulus” Drégelyi kindluse kangelasliku kaitsja Szondi matustest, kuidas Buda paša oma auväärse vastase lugupidamisega “kui nõnda kangelasliku mehe väga ilusasti laskis matta [---] käskides tema pea kohale püstitada kirjatud oda” (Tinódi 1984: 202). Sellised andmed lasevad aimata, kui sügavad juured on ungari protestantide kombel tähistada haudu nn päitsipuudega, odavartega, ning et ajalooliste aegade sügavuses leidub veel uurimist vajavat. Enne aga võib olla kasulik, kui proovime täpselt kirjeldada uuemat, tänapäevast ja lähiminevikus uuritud-kogutud materjali.

Rõõmustaval kombel on viimasel ajal elavnenud puust valmistatud ungari hauasammaste uurimine. Hauamärkide uurimine pole ungari etnograafias olnud kunagi unarusse jäetud, kuid viimased aastakümned on siiski toonud olulisi materjalilisandusi ja rikastanud meie tead-

misi üksikasjades.¹ Eriti tähtis, et on alanud sageli tsiteeritud vanade andmete kontrollimine ja uute ajalooliste andmete avastamine (Novák 1980, 1982a, 1982b), mis paljudel juhtudel küsimärgistab varasemad oletused või näitab koguni varasemate väidete alusetust. Mõne piirkonna hauatähistest ja nendega seonduvatest kommetest on valminud eraldi väiksed monograafiad (Novák 1978, Kunt 1987), muuhulgas laienevad käsitlused ka pisematele üksikasjadele, nagu hauatähiste värvimine, nende esteetika üldiselt ning surnuaia hauakirjade luule (Dankó 1977, Takács 1980, Marjai & Bartha 1980).

Uut peatükki kodumaises uurimistöös surnutekultusest tähendab sümposion, mille materjal ilmus 1982. aastal (Hoppál & Novák 1982). Need uurimused töid esmajoones surnutega seotud kommete ajaloolis-ühiskondliku tagapõhja visandamises palju uusi tulemusi, kuid andsid uusi mõtteid ka päitsipuude päritolu küsimuses (Hofer 1982, Hoppál 1982c, Novák 1982b, Kovács 1982). Traditsioonilisest täiesti erineva uue nägemuse tõi kalmistu- ja hauatähiseuurimisse Ernő Kunti töö (Kunt 1975, 1981, 1982, 1983).² 1970. aastate keskpaigast alates on ta avaldanud üksteise järel eeskujulikke semiootilisi analüüse, tema uurimused ja raamatud on näide selle kohta, kuidas saab üht antud nähtusterühma etnosemiootiliste kirjeldusmeetoditega uut moodi esitada. Tema vaatenurka iseloomustab fakte läbiv ja kompleksne lähenemisviis ning ta võtab arvesse kõiki matuste ja kalmistuga seotud arvestatavaid kooditüüpe,³ sarnaselt sellega, kuidas uurisime eelmises peatükis pulmade märgimaailma. Käesolev analüüs tegeleb vaid

¹ Kós 1972: 253–274, Zentai 1972, Nagy 1974, Péterfy 1977, 1983, Imreh & Hoppál 1977, Kunt 1978, Novák 1980, Faggyas 1988.

Hauatähistest on ilmunud ka iseäranis ilus fotoalbum: Olasz 1975, viimati aga Balassa (1989) rikkalikult illustreeritud monograafia Ungari külakalmistutest.

² Ta koostas ka kalmistu ja ühiskonna, üldse ungari talupoegkonna surmakujutluse mõjuva analüüsi (Kunt 1982, 1987).

³ *Kalmistu prokseeiline koodisüsteem täiendub auditiivsete, visuaalsete, žestiliste ja kinesteetiliste märkidega, mis formeeruvad kalmistu territooriumil traditsiooniliselt reeglistatud või spontaanses vormis, olles tavaliselt seotud haudade, hauamärkidega (matused, surnute mälestuspüha, hauakorrustus). See koodisüsteem avaldab mõju kompleksse kommunikatsioonivõrgu kaudu. Selle esmane ülesanne on tähistada surnute, edasi – surnutele osutades – elavate ja surnute ning edasi elavate suhet* (Kunt 1978: 108).

kalmistute märgisüsteemi ühe osaga, hauatähiste kirjeldusega, selle seeski peamiselt päitsipuude sümbolite mõistmisega, püüdes semiootika analüüsi vahenditega esile tuua üht-teist iseloomulikku esemelise süsteemi kohta. Semiootilises tähenduses koondab meie analüüs tähelepanu märkide tähenduse avamisele, olles seega esmajoones semantilist laadi.

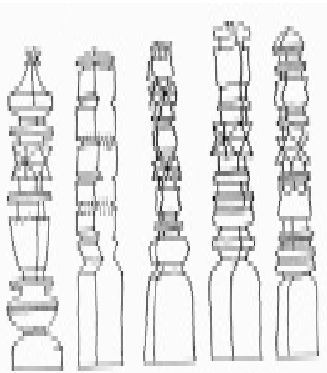
Märgid puust hauasammastel

Märgisüsteemid on alati seotud antud ühiskonna ja kultuuriga, neid kasutab üks ajalooliselt väljakujunenud rahvarühm, üks kollektiiv. Need märgisüsteemid teeb elavaks ja mõjusaks teadete edastamise igapäevane ühiskondlik kogemus. Suurepäraseks näiteks selle kohta on ungari kalmistute hauatähiste hulgas protestantide puust hauasambad.

19. ja 20. sajandi ungari rahvakultuuris oli kalmistutel olemas omapärane esemeline märgikeel, haudadel seisvate hauatähiste maailm. Loomulikult tähistati veel väga paljudes paikades peale Ungari haudu nikerdatud puusammaste või hauakividega, niisiis pole päitsipuude erilisus mitte selles, vaid omapära peab otsima pigem rikkalikus vormivaras ja märkide vaheldusrikkuses, süsteemi täiuslikkuses. Ungari

Abielupaari päitsipuu, tulbiga tipus on naise oma. Hadadnásd (Nadižul Hododului, Rumeenia). Kós 1972: 174. 24. joonis

Rikkalikult nikerdatud päitsipuu (Alberti-Irsa, Pesti maakond). Hoppál & Novák 1977: 321. 10/A joonis (osa).

Etnosemiotika

Mihály Hoppál

<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator7/>

ISBN 978-9949-490-26-4

Tartu 2012

Trükis ilmunud: Mihály Hoppál. Etnosemiotika. SATOR 7.

Tartu 2008

Tõlge: Eda Pomozi

Korrektuur: Nikolay Kuznetsov

Toimetanud: Mare Kõiva, Asta Niinemets

Küljendus: Liisa Vesik

Kujundus: Andres Kuperjanov

HTML: Diana Kahre

Originaal:

Hoppál Mihály *Etnoszemiotika*

Debrecen 1992

Sarjas Sator 2008. a ilmunud eestikeelset trükist toetas Eesti

Kultuurkapital ja Eesti Folkloori Instituut, EKM FO, SF

0030181s08

E-raamatu valmimist toetas: EKRM04-29 Eesti keele,

kultuuri ja folkloori kasutusvaldkondade laiendamise ja folkloori

tutvustamine elektroonilistel infokandjatel.

© 2012 EKM Teaduskirjastus & Eesti Folkloori Instituut

EKM FO rahvausundi ja meedia töörühm